

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 297-313.

Geliş Tarihi-Received: 13.12.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 22.01.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1404348

Talat Aydemir'in Yönü

Talat Aydemir's Way

Bengücan FINDIK*

Öz

27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra Türkiye'nin en önemli politik gündemi sivil-asker ilişkileridir. 1961 yılında TBMM'nin tekrar açılmasına kadar olan süreçte Milli Birlik Komitesi ülkeyi fiilen yönetmiş ve komite içerisinde yönetimin sivil iktidara bırakılması noktasında görüş ayrılıkları çıkmıştır. Neticesinde askeri dikta rejiminde ısrarcı olan 14 komite üyesi yurt dışı görevlere tayin edilmiş ve sonrasında iktidar sivil hükümete bırakılmıştır. Ancak askerlerin sivil hükümet üzerindeki kontrolü çok uzun yıllar boyunca devam etmiştir. 1960'ların politik gündeminin başka bir önemli parçası ise Yön dergisi etrafında şekillenmeye başlayan sosyalist fikirlerdir. Yön dergisi Kemalizm ile sosyalizm arasında bir bağlantı kurmuştu ve günün şartlarında demokrasinin sadece "şekli" olabileceğini, gerçek demokrasiye ulaşabilmek içinse bazı reformların yapılması gerektiğini savunmaktaydılar. Sıkça kullanmakta oldukları "zinde güçler" kavramı ise doğrudan orduyu çağrıştırmaktaydı ve Türk Silahlı Kuvvetlerini toplumun ilerici gücü olarak görmekteydiler. 1960'ların ilk yarısında başka bir politik gündem maddesi ise ikinci bir askeri darbe beklentisidir. Bazı askerler 27 Mayıs'ın hedeflerine ulaşamadığını, iktidarın sivillere bırakılmasının doğru olmadığını ve Türkiye'nin otoriter bir yönetim altında birtakım reformlar gerçekleştirmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu askerler içerisinde düşüncelerini eyleme geçiren ise Albay Talat Aydemir'dir. Aydemir 1962 ve 1963'te iki kez askeri darbe teşebbüsünde bulunmuştur. Aydemir'in eylemlerini dayandırdığı fikirler ile Yön dergisinin savunduğu fikirler birbirine benzerdir. Aydemir, giriştiği harekette başarısız olmuş ve idama mahkûm edilmiştir. Yön dergisi ise darbe girişimiyle ilişkisi olduğu iddiasıyla kapatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Talat Aydemir, Yön Dergisi, askeri darbe, 1960'lı yıllar.

Abstract

After the 27 May 1960 Military Coup, the most important political agenda of Turkey was civil-military relations. In 1961, until the reopening of the TBMM, the National Unity Committee (MBK) ruled the country de facto and disagreements arose within the committee on the issue of handing over the government to the civilian government. As a result, 14 members of the committee who insisted on a military dictatorship regime were transferred to foreign missions and then the power was handed over to the civilian government, but the control of the military over the civilian government continued for many years. Another important part of the political agenda of the 1960s was the socialist ideas that began to take shape around the Yön Journal. The Yön Journal established a link between Kemalism and socialism and argued that democracy could only be "formal" in the conditions of the day and that some reforms were necessary to achieve real democracy. The concept of "active forces", which they

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: bfindik@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2682-9955.

frequently used, was directly associated with the military and they considered the Turkish Armed Forces as the progressive force of the society. Another political agenda item in the first half of the 1960s was the expectation of a second military coup. Some soldiers argued that 27 May Coup had failed to achieve its goals, that it was not right to leave the power to civilians and that Turkey should carry out some reforms under an authoritarian rule. Among these soldiers, it was Colonel Talat Aydemir who put his thoughts into action. Aydemir attempted a military coup twice in 1962 and 1963. The ideas on which Aydemir based his actions and the ideas defended by the Yön Journal were similar to each other. However, Aydemir failed in his attempt and was sentenced to death. Yön Journal, on the other hand, was closed down due to its alleged involvement in the coup attempt.

Keywords: Talat Aydemir, Yön Journal, military coup, 1960s.

Giriş

27 Mayıs 1960'ta yapılmış olan askeri darbe ilk olarak hiyerarşik olmayan yapısı ile göze çarpmaktadır. Bunun anlamı Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir bütün olarak yönetime el koymamış olmasıdır. Darbe sonrası kurulmuş olan Milli Birlik Komitesi, yüzbaşından orgeneral rütbesine kadar 38 tane subaydan oluşmuştur (Ahmad, 1995, s. 179). MBK hızlıca yeni bir anayasa yapılması için harekete geçmiş, 9 Temmuz 1961'de yapılan referandumla hazırlanan anayasa kabul edilmiş, 15 Ekim 1961'de genel seçimler yapılmış, 25 Ekim 1961'de TBMM toplanmış ve böylece Milli Birlik Komitesinin görevi son bulmuştur. 1965 seçimlerine kadar olan süreçte toplam dört tane hükümet kurulmuştur, bunlardan ilk üç tanesi İnönü başbakanlığındaki koalisyon hükümetleridir, sonuncusu ise Hayri Suat Ürgüplü başbakanlığındaki hükümettir.

1961 Anayasası, anayasa hukukçuları tarafından özgürlükçü ve ilerici bir anayasa olarak kabul edilir ve hatta bu anayasanın askeri bir darbe sonrasında hazırlanmış olması da ironik bulunur. Şüphesiz, anayasadan kaynaklı özgürlüğün de etkisiyle, 1960'lı yıllar Türkiye için siyasi düşünceler bakımından hareketli geçmiştir. Bu dönemde sol akımlar ani bir şekilde güçlenmiş, Yön dergisi yayınlanmaya başlamış ve Türkiye İşçi Partisi kurulmuştur (Karpas, 2013, s. 208). Alparslan Türkeş ise yine aynı dönemde askeri darbeler döneminin bittiğini söyleyerek siyasi bir kadro hareketi kurma yolunda adımlar atmıştır (Turgut, 1995, s. 257).

1960'ların ilk yarısında politik atmosferin temel belirleyicisi sivil-asker ilişkileridir. 1961 seçimlerinde CHP %36,3 oy alarak mecliste birinci parti olmuş olsa bile Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak sayılabilecek Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin toplam oyları %48,5 olmuştur (Tanör, 2009, s. 406). Seçim sonuçlarının bu şekilde gerçekleşmesi, askerler içerisinde tekrar darbe yapılmasını savunan bir grubun gelişmesine sebep olmuştur. Darbenin yapılıp yapılmayacağı, yapılırsa ne şekilde yapılacağı gibi konular gündemi meşgul etmekteyken, ordunun sivil siyaset üzerinde bir vesayet kurması da zor olmamıştır. Örneğin; yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimi oylamasından önce adaylardan biri olan Ali Fuat Başgil demokratik olmayan yöntemlerle saf dışı bırakılmış (İsen, 1964, s. 21), tek aday olarak seçime giren Cemal Gürsel cumhurbaşkanı olmuş ve kabineyi kurmak için İnönü'yü görevlendirmiştir. Cemal Gürsel'in bu şekilde cumhurbaşkanı olması sivil siyaset üzerindeki askeri vesayetin güzel bir örneğidir.

İnönü'nün başbakanlığı döneminde sivil-asker ilişkileri bağlamında generallerin ve alt rütbeli subayların eğilimleri farklılık göstermeye başlamıştır. Generaller İnönü ile nispeten ılımlı ve yakın ilişki içerisindeyken albaylar öncülüğünde kurulmuş olan bir askeri koalisyon İnönü'ye ve sivil hükümete karşı bir tavır takınmıştır. 1960'ların politik hareketlilik ortamında ordu da politize olmuştur ancak ideolojik ve doktriner bir oluşum olduğunu da söylemek zordur. 1962 ve 1963'te iki kez darbe girişiminde bulunmuş Talat Aydemir ve Aydemir'den farklı bir dünya görüşüne sahip Alparslan Türkeş etrafında politik kümelenmeler olduğunu söylemek mümkündür. Talat Aydemir'in 1963'teki darbe

girişiminden sonra yargılanırken yaptığı savunmada; Yön dergisi ekibi ile Aydemir'in, Türkiye'de demokrasinin "şeklen" olduğu ve demokrasinin işlememesinin sebepleri noktasında bir paralellik olduğu göze çarpmaktadır. Onlara göre Türkiye'nin kırsal bölgelerinde büyük toprak sahipleri ve ağalar, şehirlerde ise tüccarların hakimiyeti vardır. Bu kişilerden başka hiç kimse milletvekili adayı olamadığı için halk kendi çıkarlarını savunacak temsilcileri meclise gönderememektedir. Ayrıca hem Yön ekibinin hem de Aydemir'in söyleminde zinde güçler kavramı ortaktır. Buradan çıkan sonuç ise dönemin politik atmosferinde demokrasiye dair tartışmaların hem sivil hem askeri kanatta önemli bir yeri olduğudur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca yaşanan askeri darbe ve darbe teşebbüslerinin hem dünyadaki genel konjonktürle hem de daha önceki darbe ve darbe teşebbüsleriyle ilişkisi vardır. Dolayısıyla askeri darbeleri ve darbe teşebbüslerini münferit silahlı ayaklanmalar olarak değerlendirmek mümkün değildir (Kaynar, 2017, s. 36). Bu açıdan bakıldığında Talat Aydemir'in darbe girişimleri de dünyadaki ve Türkiye'deki politik atmosferden azade bir şekilde değerlendirilemez. Gerek 27 Mayıs sonrası Türkiye'sinin sivil-asker ilişkileri, gerek Yön dergisi etkisiyle popülerleşen Kemalizm yorumu, gerekse dünyada sosyalist kalkınma modellerini benimseyerek mesafe kat eden ülkeler ve bu ülkelerdeki ordunun rolü; Albay Talat Aydemir'in darbe girişimleri söz konusu olduğunda anlamlı ve bahsedilmeye değerdir.

Bunlara ek olarak 1962 ve 1963'teki iki darbe girişiminin seyri açısından Talat Aydemir ve İsmet İnönü'nün kişiliklerinin de önemli olduğu belirtilmelidir. Her iki darbe girişiminde de satranç tahtasının bir ucunda Aydemir diğer ucunda da *İkinci Adam* İnönü vardır. İki oyunu da daha usta olan oyuncu, yani İnönü kazanmıştır... Tam da bu noktada Aydemir'in karakteri ve hayatıyla ilgili, bir başka Aydemir'in sözlerine kulak vermek yerinde olacaktır;

"Aydemir'in hatıralarını okumak, insana daha çok hüznün verir. Gerçi çağımız biraz da albaylar asrıdır. Şu veya bu memleketin kaderine müdahale eden, muvaffak olan veya olamayan nice albaylar, nice albay cuntaları görmüştür. 27 Mayıs'la beraber Türkiye de bu sahneleri yaşadı. Bu olaylar arasında Aydemir'in siması sürüklendiği hazin akıbetle hem hüznün verici hem düşündürücü bir titreşim içinde görünür.

Sanıyorum ki, 27 Mayıs'ta Kore'de olmayıp Türkiye'de olsaydı Milli Birlik Komitesine girer ve 14'lerle beraber tasfiye edilerek uzak bir ülkeye sürülürdü. Dönüşünde de kaderi diğer 14'lerden başka türlü olmazdı. Fakat Kore'den dönüşünde ihtilal yapılmış, iktidar manivelalarını paylaşmış buldu. Halbuki kendisini, üstün bir *misyon* sahibi sayıyordu...

En büyük düşmanı, nefesine aşırı itimadıydı. Kendisini olduğu gibi değil olmasını istediği gibi düşünüyordu. Şartları da olduğu gibi teraziye koyan adam değildi. Önü ve ileriye görüşten, mantık ölçülerinden denebilir ki mahrumdu. Toplayabilen, sürükleyebilen, etkileyen bir gücü vardı. Ama, bu gücünü harekete getirirken gerçekleri olduğu gibi hesaba koyma hassası herhalde yoktu. Aceleci, fevri mizaçlı bir insan olarak görünür. Sorumluluk duygusu ise, öyle görünüyor ki, zayıftı.

İhtilalci miydi? Buna kesin cevap verilemez... Galiba ihtilalci değil ihtilal tutkunuydu. İhtilal kelimesinin onu ruhunda *mistik* bir etkisi olsa gerekir." (Aydemir, 2011, s. 560).

1. 1960'ların Başında Genel Politik Atmosfer

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş Döneminde 1960'lı yıllar, dünyanın iki kutuplu bir hale geldiği ve her iki kutbun da kendi içerisinde sistemsiz bir bütünlük oluşturmaya başladığı yıllara tekabül etmektedir. Sistemsiz bütünlükten anlaşılması gereken ise bloklara dahil olan ülkelerin adeta bir zincirin halkaları gibi birbiriyle uyumlu olması ve blok lideri ülkelerin bu zincirin tüm halkalarını gözetecek önlemler almasıdır. Bretton Woods sistemi olarak da isimlendirilebilecek bu sistemde her ülke ekonomik ve askeri olarak rakip bloğa karşı desteklenmekte ve ayrıca kontrol altında tutulmaktaydı. Bu anlatılanlardan çıkarılması gereken sonuç ise 1960'lı yılların Türkiye'deki ekonomik, siyasi yahut askeri hiçbir gelişmenin, ülkenin dahil olduğu zincirden ayrı değerlendirilemeyecek olmasıdır (Kaynar, 2017, s. 24).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın ekonomik ve siyasi bir kriz ortamına düşmesi ve SSCB ile ABD nüfuz alanlarına bölünmesi, Avrupa devletlerine bağlı sömürgelerde milliyetçi bir uyanışın doğmasına sebep olmuştur. Bu ülkelerde Avrupa'ya özgü olan neredeyse her şey şeytanlaştırılmış, kapitalizm bir sömürü yöntemi olarak lanetlenmiş ve nihayetinde sosyalizm hızlı kalkınmanın en makul yolu olarak kabul görmüştür. Söz konusu ülkelerde kabul görmüş olan bu sosyalist kalkınma yolunun en temel argümanını ise milliyetçilik oluşturmaktaydı. Zaman zaman 'Afrika Sosyalizmi' olarak da anılan milliyetçi sosyalizm, Yön dergisinin de temel görüşlerinden birini oluşturmuştur. Yön'ün sosyalizm ile milliyetçiliği birleştirme çabasını anlamak için Atılğan'ın bazı tespitlerini anmak faydalı olacaktır. Bunlardan birincisi sosyalizme bir meşruluk kazandırabilmek adına toplumca benimsenmiş ve resmî ideolojiyle de tamamen ters düşmeyecek bir zemine gelebilmek ve böylece sosyalizme dair oluşturulmuş pejoratif anlamı aşabilmek isteğidir. Buna karşılık Yön ekibinin çabası sadece sosyalizme meşruiyet kazandırmayı hedefleyen yararçı bir bakıştan kaynaklanmamaktaydı. 1960'ların başında sosyalist hareketi şekillendiren figürlerin çoğu Cumhuriyet çocuklarıydı ve Cumhuriyet'in temel değerlerini de içselleştirmişlerdi. Dolayısıyla sınıf ayrımlarını ön plana çıkartmadan milli bir mücadeleyle emperyalizmden kurtulmak, feodalizmi yıkmak ve bu yolla gerçek demokrasiye ulaşmak gibi hedefler; Yön ekibi için olağan bir durum olarak görülmelidir (Atılğan, 2009).

Türkiye'de 1930'lardan itibaren uygulanmış olan devletçi politikalar 1950'lerle birlikte yerini liberal politikalara bırakmıştır. Vazgeçilen devletçi politikalar Türkiye'nin, kamulaştırma ve kapitalist olmayan politikalarla hızla güçlenen Bulgaristan ve Mısır gibi ülkelerden geride kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca Türkiye emperyalist güçlerle savaşarak bağımsızlığını kazanan ülkelerin birincisi olmasına rağmen hızla dışa bağımlı hale gelmekteyken bağımsızlığını yeni kazanan devletler sosyalist politikalarla büyük başarılar elde etmekteydi. Bu durum ise tam bağımsızlık noktasında hassasiyeti yüksek olan Türk aydınına ve birtakım bürokratik kesimlere alternatif bir yol üreterek itiraz etme olanağı sağlamaktaydı. Dolayısıyla, 1961 Anayasasının sunmuş olduğu görece özgürlük ortamının da etkisiyle Türkiye'de sol akımların güçlenmesinin, dünyadaki genel eğilime paralel bir özellik taşıdığı söylenebilir (Açikkaya, 2011, s. 64).

Özdemir'in de belirttiği gibi 27 Mayıs sonrasında Türkiye'nin rotasına dair iki temel görüş vardır ve bu temel iki görüş, tarihsel olarak Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin arasındaki fikir farklılıklarına kadar götürülebilir. Birinci teze göre Türkiye kapitalist gelişme noktasında Batı ile farklı tarihsel formasyonlara sahiptir ve dolayısıyla mevcut koşullar altında gerçek bir demokrasinin işlemesi de mümkün değildir. Bu durumu aşmanın yolu ise Batılı ideolojilere ve siyasi modellere körü körüne bağlı olmayarak reformcu ve otoriter bir tek parti yönetimiyle gerekli devrimleri yapmaktır. Bu düşünce tarihsel olarak Jön Türkler, İttihat ve Terakki ve sonrasında da Kemalist rejim ile tarihsel

bir sürekliliği ifade etmektedir. 27 Mayıs sonrası kabul gören diğer bir tez ise Türkiye’de demokrasiyi yerleştirmek için yapısal ve köklü devrimlere gerek olmadığını, cumhuriyetin bizatihi demokrasinin kendisi olduğunu ve millet iradesine saygının önemini vurgulayan bir çerçevededir. Bu görüş ise Hürriyet ve İtilaf, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti ile bir tarihsel devamlılığa sahip gözükmemektedir. Türkiye’nin 1960’lı yıllarında söz konusu tezlerden birincisi daha çok sol eğilimli aydınlar tarafından sahiplenilmekte ve kalkınma yöntemi olarak benimsedikleri sosyalizme milliyetçi-devrimci bir çerçevede ulaşmayı hedeflemekteydiler. Bu grubun en etkin yayın organı ise *Yön* olmuştur ve adeta bir sivil toplum kurumu işlevi görmüştür. Yön ekibinin en temel savlarından biri Türkiye’nin o günkü koşulları içerisinde çok partili demokrasinin halkın gerçek iradesini yansıtamadığı ve milli egemenlik ilkesinin zedelendiğidir. O günün dünyasında Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde kapitalist olmayan bir kalkınma modelinin askeri darbeler eliyle uygulamaya konulmaya çalışılması da gerek Yön ekibi gerekse de Aydemir ve arkadaşları düşünüldüğünde; söz konusu fikir ve eylemlerin sadece Türkiye’ye özgü olmadığı anlamına gelmektedir (Özdemir, 1989, s. 212-213).

1960’larla birlikte aydınlar arasında sıklıkla karşılaşılan bir fikir, ordunun ilerici bir özelliğe sahip olduğu ve toplumdaki hızlı bir atılım için öncü rolünü üstlenebileceğidir. Dönemin aydın çevrelerinde sıkça bahsedilmekte olan “zinde güçler” kavramı içerisinde de ordu önemli alanı kaplamaktaydı. Özellikle Yön dergisi, ürettiği siyasal söylem içerisinde orduya dair duyduğu güveni sıkça belirtmekteydi. Yön’ün birinci sayısında yayınlanan 898 kişinin imzaladığı bildiriye Türkiye’nin o dönemki sorunları özetlenmiş, çözüm olarak ise kalkınmanın hızlanması için iktisadi yaşamın tamamen planlanması, toplumda sosyal adaletin sağlanması, demokrasinin tüm halkı kapsayacak şekle getirilmesi önerilmiştir. Bunlara ulaşmanın yolunun ise toplumun zinde kuvvetlerinin bilinçlenmesi ve organize olmasından geçtiği düşünülmekteydi (Çavdar, 2000, s. 125-126). Zinde güçler toplumun bütün aydın kesimlerinden oluşmaktaysa da kavramın çağrıştırdığı asıl unsur ise bizatihi ordu idi.

Yön ekibini o döneme kadar ki sol hareketlerden ayıran en temel özelliklerden biri; -bazen ara tabakalar olarak da nitelendirilen- zinde güçlerin iktidara gelme stratejisi bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasıdır. Zinde güçler sivil-asker aydınlardan oluşmakta ancak merkezinde de orduyu bulundurmaktaydı. Orduya atfedilen ilerici güç misyonu her ne kadar Türkiye’nin tarihsel ve toplumsal bazı özelliklerinden kaynaklanmaktaysa da esas etken ordunun disiplinli ve örgütlü yapısı ile organize olma gücüydü. Ancak Şener’in de belirttiği gibi Yön ekibine göre ordu, sosyalizmin kurulması için kilit bir rolde değildi. Ordunun esas görevi sosyalizme aşamalı geçişte yolu ilk açacak güç olmaktı (Şener, 2017, s. 370).

Yön ekibine göre demokrasi tam anlamıyla halk iradesi demekti ancak Kemalist devrim tamamlanmadığı ve toplumsal düzeyde gerekli reformlar yapılmadığı için Türkiye’de demokrasinin işleyemediğini düşünüyorlardı. Yön ekibinin bu noktadaki argümanı; seçim yapılsa bile oy verilen adayların her zaman egemen sınıflara mensup kişiler olduğu ve bu sebeple halk iradesinin meclise yansıyamadığıdır. Bunu aşmanın yolu ise büyük sermaye ve toprak sahiplerinin siyasi gücünün kırılmasıdır (Atılğan, 2008, s. 154).

Yön ekibini TİP’ten ayıran temel fark, ulaşmaya çalıştıkları hedef kitledir. TİP’in görüşüne göre sosyalizme giden yol işçi sınıfının bilinçlenip örgütlenmesinden geçmekteyken Yön ekibine göre ise ancak toplumun zinde güçlerinin bilinçlenmesiyle sosyalizm yoluna girilebilirdi. Zinde güçler genel olarak ilerici kabul edilen sınıflardan yani aydınlar, bürokratlar, akademisyenler ve askerlerden oluşmaktaydı. Zinde güçler

toplumu yönlendirebilecek yegâne unsur olarak kabul edilmekte ve gerici yahut tutucu olarak tarif edilen büyük toprak sahipleri, ağalar, şeyhler ve ticaret ile sanayi burjuvazisinin gücünün bu sınıfın bilinçlenmesi ile kırılabileceği düşünülmekteydi. Yön ekibine göre Kemalist devrimin tamamlanması da buna bağlıydı. Yön ekibinin Kemalizm ile teması, rejimin siyasi sınırları içinde kendilerine bir yer bulmalarını da sağlayabilirdi. Askerler ise bu noktada ilerici bir güç ve gericiğe karşı bir kale olarak görülmektedir. Avcıoğlu bu konuda Türk ordusunun halkın içinden çıkan ve halkın sefaletinin son bulmasını isteyen, sosyal adaleti savunan ve halkın karşısında olan güçlerin karşısındaki en güçlü etmen olduğunu vurgulamıştır. Aydemir ve Yön ekibi arasında organik bir bağlantı olup olmadığı noktasında kesin bir bilgi olmamakla birlikte Aydemir'in sosyal adalet ve gerçek demokrasi için geçici bir süre aydın despotizmi kurmak amacı, Yön'ün işlediği siyasi çizgiyle örtüşmektedir. Atılğan'a göre Aydemir'in başarılı olması durumunda dayanacağı aydınlar kitleleri muhakkak Yön ekibini de içerecekti (Atılğan, 2008, s. 159). Ayrıca Avcıoğlu'nun 21 Şubat 1962'de Aydemir'in darbe girişiminden bir gün önce yazmış olduğu yazı da kendisinin askeri hareketlilikten haberi olduğunu göstermektedir: "Türkiye orduya dayanarak ve ordunun desteğiyle gericiği ve gericiği yenmesini bilecektir" (Avcıoğlu, 1962, s. 3).

Yön dergisinin 1962 senesi içerisinde ordudaki cuntacı hareketlere olan desteği başka sayılarında da görülmektedir. 43. sayıdaki "Atatürkçüler Şahlandı" manşeti buna örnek olarak gösterilebilir. 21 Mayıs 1963'te Aydemir'in ikinci darbe girişiminden sonra Yön dergisi Aydemir ile ilintili olduğu gerekçesiyle on dört ay boyunca kapatılmıştır (Atılğan, 2008, s. 175).

2. 1960-62 Yıllarında Ordunun Etkinliği

27 Mayıs sonrasında ilk genel seçim 15 Ekim 1961 günü yapılmış, CHP beklenenin aksine tek başına iktidar olmak için gerekli milletvekili sayısına ulaşamamış ve bu durum da bazı çevrelerde büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Seçim sonrası asker kanadında iki temel görüş belirmiş; bir grup iktidarın sivil hükümete devrini savunurken diğer grup ise söz konusu sonuçla beklenen ve amaçlanan reformların yapılamayacağı görüşüne dayanarak seçimlerin iptalini ve siyasi partilerin kapatılması görüşünü ortaya atmıştır. İkinci görüşü dile getiren askerlerin başında ise Albay Talat Aydemir gelmekteydi. Aydemir'e göre *doktrin partileri* kurulmadan yapılacak hiçbir seçim 27 Mayıs'ın amaçladığı gelişme ve ilerlemeyi sağlayamayacaktır. 22 Şubat 1962'de gerçekleşecek olan darbe girişiminin fitili de bugünlerde ateşlenmiştir (İsen, 1964, s. 18).

Ahmad'a göre 1960 ve 1970'lerde Türkiye'nin içinde bulunduğu gerilimin önemli bir sebebi ordunun sahiplendiği iki birbirine zıt mirastır. Bu miraslar 27 Mayıs ve çok partili demokrasidir. Birinci miras partilerin saygı göstermeye razı olacağı ve ihlal edildiğinde ordunun zorla kabul ettirebilme gücüne dayanan bir uzlaşma gerektirmekteydi. İkinci miras ise 27 Mayıs'la çatışma bile siyasi partilere bir özgürlük ve özerklik alanı tanımayı gerektiriyordu (Ahmad, 2007, s. 223-226). 27 Mayıs'tan sonra yürütme gücünü eline alan Millî Birlik Komitesi içerisinde, genel olarak iki tarafın bulunduğu ve bunlardan birincisinin ılımlı diğerinin ise radikal olduğu söylenebilir. Bu iki taraf arasındaki temel görüş ayrılığı ise yönetimin sivillere bırakılmasıyla ilgilidir. İlimli taraf bir an önce anayasanın hazırlanması ve serbest seçimlerle demokratik düzene dönülmesi gerektiğini savunurken radikal olarak adlandırılan diğer taraf ise Atatürk devrimlerinin tamamlanabilmesi için askeri cunta yönetiminin uzun bir süre devam etmesi gerektiğini savunmaktaydı. Komite içerisinde CHP ile temasta olmayı faydalı gören grup çoğunluğu oluşturmakta, buna karşılık CHP ile iş birliğine karşı olan grubun başını ise Alparslan Türkeş çekmekteydi (Mazıcı, 2015, s. 566-518).

İlimli kanat açısından bakıldığında devletin kurucusu olarak görülen İnönü başkanlığındaki bir CHP iktidarı söz konusu olursa, demokratik sistemin herhangi bir sakıncası olmayacaktır. Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı gibi radikal kanata mensup MBK üyeleri ile ilimliler arasındaki rekabet, kısa bir süre içerisinde birbirlerini tasfiye etme yollarının aranmasına sebep olmuştur. Ne var ki ilimli taraf daha erken davranmış ve 13 Kasım 1960'ta 14 MBK üyesi yurt dışı görevlere tayin edilerek saf dışı bırakılmıştır (Öztaş; Çelik, 2017, s. 159). 14'lerin tasfiyesi, ordudaki orta rütbeli subaylar içinse bir işaret anlamına gelmiş olabilir zira bu tarihten sonra ordu içindeki komitacılık faaliyetlerinin hızlandığı gözlemlenmektedir (Hughes, 2009, s. 111). Bu tasfiye hareketinden sonra ordu içerisinde fikirsel bölünmüşlük daha görülür hale gelmeye başlamış, Milli Birlik Komitesi üst rütbeli subaylar eliyle ordunun bütününe etkisi altında tutma yoluna gitmiş ve buna karşılık Silahlı Kuvvetler Birliği de albayların gücünü korumaya çalışan bir pozisyon almıştır. Aydemir'in de kurucularından olduğu bu birliğe 'Albaylar Cuntası' adı verilmesi bundan dolayıdır.

Silahlı Kuvvetler Birliği; 1961 Nisan'ında düşük ve orta rütbeli subaylarca kurulmuş ancak sonrasında genişleyerek generalleri de bünyesine katmıştır. Üst rütbeli subayların SKB'ye dahil olmasından sonra ise bu yapı adeta albayları kontrol altında tutan bir mekanizma haline gelmiştir (Karpas, 2013, s. 160). Silahlı Kuvvetler Birliği kendisine iki temel amaç belirlemiştir. Bunlardan birincisi Milli Birlik Komitesini doğru yola sevk etmek, diğeri ise politikacıların orduya müdahale edebilmesinin önünü kapatmaktır. Ayrıca Silahlı Kuvvetler Birliğinin İstanbul ve Ankara'da iki grup halinde çalışması öngörülmüş ve genel kurmay başkanının da örgüt lideri olması kararlaştırılmıştır (Deniz, 2003, s. 21). Silahlı Kuvvetler Birliği İnönü açısından bakıldığında dikkatle üzerinde durulması gereken bir yapıdır çünkü olası bir darbeye bu örgütün rol oynayacağı kuşkusuzdur. İnönü bu yüzden örgütün gidişatını yakından takip etmiş ve örgüt içerisinde İnönü taraftarı olanları ve olmayanları belirlemiştir. Kendinden yana olmayanların fikrini değiştirebilmek adına, ordu kurumlarını fiilen ziyaret edeceği bir gezi programı hazırlamıştır (Toker, 1992, s. 58).

1961 yılında Demokrat Partililerin affıyla ilgili siyasi propaganda bir gerilim sebebi olmuştur (Demir, 2006, s. 159) ve ordunun içindeki radikal kesimler bu talepleri askeri müdahale için bir bahane olarak görmüşlerdir. Adalet Partisi'nin aldığı yüksek oy oranı ve politik zeminlerde 27 Mayıs'ın sorgulanmaya başlanması, ordunun bazı kesimlerini ikinci bir darbe yapmaya itmekteydi. Bu yıllarda ordu içerisinde göze çarpan güçlü ve birbirlerine karşı sayılabilecek üç temel grup söz konusuydu: İstanbul'daki Silahlı Kuvvetler Birliği generalleri, Ankara'daki Albaylar Cuntası ve Cevdet Sunay'a bağlı generallerle birlikte hava kuvvetlerinin bütünü (Toker, 1992, s. 54). İstanbul ve Ankara grupları iktidarı ele geçirecek bir askeri müdahaleden yana olsalar da generaller inisiyatifi albayların eline vermek istememekteydiler. Cevdet Sunay ve hava kuvvetleri ise askeri müdahaleye ve demokrasinin kesintiye uğramasına karşıydılar (Çakmak, 2008, s. 40).

21 Ekim 1961 günü İstanbul'da 10 general ve 28 albay toplanmış; yapmayı planladıkları askeri müdahalenin ayrıntılarını tartışmışlardır. Burada toplanan askerler genel olarak "İstanbul Cuntası" olarak adlandırılmaktadır. İmzalamış oldukları 21 Ekim Protokolü ise 38 askerin darbe kararının belgesidir ve bu belgede seçimlerin geçersiz sayılması, partilerin faaliyetlerine son verilmesi ve meclisin kapatılması gibi kararların altına imza atılmıştır. Daha sonrasında o zamanki İstanbul Sıkı Yönetim Komutanı ve gelecekte de Genel Kurmay Başkanı olacak olan Cemal Tural'ın önerisiyle bir hükümet taslağı dahi hazırlanmıştır. Bu protokol 22 Ekim'de Ankara'ya ulaştırılmış; Talat Aydemir ve Muhsin Batur gibi albaylar da metni imzalamıştır. Bildiriye imza atanlar bütün paşaların desteğini kazandıklarını düşünmüşler ancak İsmet İnönü'yü göz ardı

etmişlerdir. İnönü bu bildirden aynı gün haberdar olmuş ve Metin Toker'i İstanbul Valisi Metin Tulga'ya göndererek seçim sonuçlarının tanınmamasının karşısında olduğunu, olası bir askeri müdahale karşısında da doğrudan vaziyet alacağını belirtmiştir. İnönü 22 Ekim günü Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay'ı da telefonla arayarak kesinlikle darbenin karşısında duracağını söylemiş ve askeri müdahaleye doğru olan gidişatı değiştirmeye yönelik bir duruş sergilemiştir. Gelgelelim hem askerlerin hem de İnönü'nün kararlı tutumu orta yol bulunmasını gerekli kılmıştır. Bu orta yol ise siyasilerin askerlere birtakım tavizler ve sözler vermesi olmuştur (Birand ve diğerleri, 1994, s. 24).

23 Ekim 1961 günü Cevdet Sunay, İnönü'den aldığı işaretle bütün komuta kademesini Genel Kurmay binasında toplamış ve darbe taraftarı askerleri tek tek dinlemiştir. Herkese söz hakkı tanınması Sunay'ın pratik yönünün bir göstergesi olarak kabul edilmelidir zira toplantının başından beri son sözü kendisinin söyleyeceğini herkese kabul ettirmiştir. Sunay'ın toplantı sonunda açıkladığı kararı ise darbe yapılmayacağı, İnönü'nün başbakan ve Cemal Gürsel'in de cumhurbaşkanı olacağı bir senaryoda askeri müdahaleye gerek kalmayacağı, bu sebeple de 21 Ekim Protokolündeki imzaların geri çekilmesi gerektiğidir (İsen, 1964, s. 20). Toplantının hemen sonrasında askerler ve parti liderleri Başbakanlık binasında toplanmışlardır. Askerlerin talepleri parti liderlerine tebliğ edilmiştir. Bu toplantıda en dikkat çekmesi gereken şey ise İnönü'nün tüm komutanları domine etmesi ve azarlar bir ses tonuyla, siyasete dair konuların askerin değil meclisin işi olduğunu söylemesidir. İnönü bu toplantıda ordu üstündeki saygınlığını ve otoritesini ortaya koyabilmiştir ancak askerleri bütünüyle devre dışı bırakamayacağını da farkındadır. Bu sebeple pazarlık kapılarını kapatmamıştır. Askerlerin önemseydiği taleplerden biri olan 147'lerin dönüşlerinin engellenmesi meselesi İnönü'nün ısrarıyla metinden çıkartılmış, Demokrat Partililere genel bir af çıkartılmayacağını taahhüdü ise İnönü tarafından başına 'şimdilik' ibaresi konularak geçiştirilmiştir. Muhsin Batur'a göre o dönemin koşullarında askeri darbe yanlılarına açıkça karşı çıkabilecek tek kişi İnönü'dür ve o en kritik anda *gürleyerek* asker ve sivil arasındaki anlaşmazlığı sonlandırmıştır (Birand ve diğerleri, 1994, s. 25-26). Anlaşmazlık o an için çözülmüş olsa da sükûnet ortamı o dönem için pamuk ipliğine bağlıdır; Adalet Partili bir milletvekilinin emekli bir askerle yemek yediği esnada askerler aleyhine söylediği sözler Ankara'daki neredeyse bütün askerleri teyakkuza geçirmiş ve Adalet Partililere karşı bir harekete sebep olmuştur. Askerin siyaset üzerindeki tahakkümü öyle bir seviyededir ki söz konusu milletvekilinin dokunulmazlığı 24 saat içerisinde düşürülmüş ve sonrasında da kendisi hapse girmek durumunda kalmıştır. Talat Aydemir'in başını çektiği Albaylar Cuntası ise bu gelişmeleri bir askeri müdahale bahanesi olarak lanse etmişler ve darbe planlarını yapmaya başlamışlardır. Ne var ki İnönü de bu planlardan haberdar olmuş ve bir radyo konuşması ile duruma el koyma kararı almıştır. "Demokrasiye karşı hiçbir hareketin içinde yer almam, aksine onunla mücadele ederim. Bunu herkes bilsin. İkincisi bir takım hınç ve intikam duygularının tahrik edilmesine ve bunların harekete geçirilmesine başbakan olarak kesinlikle izin vermem." (Birand ve diğerleri, 1994, s. 43). Bu radyo konuşmasında İnönü; deyim yerindeyse kılıcını iki tarafa birden savurmuş, hem Demokrat Parti'nin intikamını almak isteyen Adalet Partililere hem de bunu bahane ederek darbe çığırkanlığı yapanlara gözdağı vermiştir.

1962'ye geldiğinde gerek yurt içinde gerekse de dünya kamuoyunda Türkiye'de bir darbe gerçekleşmesi ihtimali göze çarpmaktaydı. Metin Toker'e göre o zamanların Türkiye'sinde bir adet görünen ve bir adet görünmeyen otorite kaynağı olduğu sanılmakta ve pek çok unsur görünmeyen otoriteyi de göz önünde bulundurarak hareket etmekteydi. Görünmeyen siyasi otorite ise pek tabii ki Aydemir öncülüğündeki Albaylar Cuntasıdır. Albaylar Cuntası Ankara merkezliydi ve ellerinde silahlı kuvvet bulunduran

albaylardan oluşmaktaydı (Toker, 1992, s. 54). Herkesin gelmekte olduğunu düşündüğü askeri darbenin kaderini ise İsmet İnönü'nün duruşu değiştirmiştir. İnönü 1962'nin ocak ayında İstanbul'a bir seyahat düzenlemiş, önce Harp Akademisinde genç subayla görüşüp dertlerini dinlemiş, sonrasında 1. Ordu Komutanı Cemal Turan'la görüşmüştür. Toker'in aktardığına göre Tural İnönü'ye o görüşmede net şekilde bağlılığını bildirmiştir. Daha sonrasında ise bir takım iş adamları ile görüşen İnönü, olası bir darbenin hükümet tarafından bir günde bastırılacağını ifade ederek iş adamlarının darbecilerin yanında yer almasını engellemiştir (Toker, 1992, s. 63).

İnönü'nün Ankara'ya dönüşü sonrası ilk yaptığı şey ise bizzat Ankara Harp Okulunu ziyaret etmek olmuş ve 5 Şubat 1962'de öğlen yemeği yemek üzere Harbiye'ye gitmiştir. Bu ziyaret sırasında Aydemir ve İnönü arasında örtülü bir güç mücadelesi yaşanmıştır. İnönü'nün Harbiye baskını iki önemli sonuç doğurmuştur. Bunlardan birincisi safların artık net olarak belli olmasıdır. İkincisi ise cuntacıların başarısızlık korkusuna kapılarak acele etmesidir. İnönü, Harp Okulu ziyareti sonrasında kendisine bağlı subaylardan bir köstebek ağı kurmuş ve Aydemir'in hareketlerinden günü gününe haberdar olmuştur (Gürcan, 2005, s. 161).

19 Ocak 1962 günü Genelkurmay Başkanlığı binasında 72 tane üst rütbeli asker toplanmış ve Cevdet Sunay'ın konuşmasını dinlemişlerdir. Sunay burada yaptığı konuşmada İnönü'nün başbakan olduğu sürece askerlerin endişesinin gereksiz olduğu, herhangi bir askeri müdahale ihtiyacı olmadığı ve ordunun üstüne düşen görevin de İnönü'ye güvenip kışlarına çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasının sonunda toplantıya katılanlara itirazları olup olmadığını soran Sunay, generallerden herhangi bir karşılık görmemesine karşılık albaylar grubunun temsilcisi durumundaki Talat Aydemir'den ciddi bir itiraz almıştır. Aydemir, askeri müdahalenin bir gün gerçekleşeceğine dair büyük bir inancı olduğunu belirtmiş, ancak yapılacak askeri müdahalenin emir komuta zinciri içerisinde vuku bulmasının daha sağlıklı olacağını söylemiş ve sonrasında da Sunay'a yapılması planlanan darbenin başına geçmesini teklif etmiştir. Aynı toplantıda Aydemir'in üzerinde durduğu başka bir konu ise ordudaki dağılımdır. Aydemir hiçbir generalin kıtasında tam bir hakimiyeti olmadığını iddia etmiş ve bu söylediği de toplantıdaki generaller tarafından itiraz görmemiştir. Aydemir'in sert eleştirileri karşısında Sunay toplantıyı bitirmiş ve adeta duyduklarını yok sayarak İnönü'ye ordunun müdahale etmeyeceğini bildirmiştir (Aydemir, 2010, s. 87).

1962 yılında Aydemir'le iktidarın alternatifi olduğu için temas kuranlar sadece bürokratlar, askerler yahut iş adamları değildi. ABD ve Almanya gibi ülkelerin temsilcileri de Aydemir ile temasta bulunmuşlar ve muhtemelen içeriğini bilemediğimiz konularda mutabakata varmışlardır. Darbe girişiminden iki gün önce ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Talbott Türkiye'ye gelmiş ve 20 Şubat 1962'de ABD'nin Türkiye Büyük Elçilik Müsteşarı Robert Belles'in evinde Aydemir'le tanışmıştır. Sonraki gün ise yani 21 Şubat 1962'de aynı evde İnönü'nün damadı olan Metin Toker'in de davetli olduğu bir kokteyl verilmiştir. Bu kokteyl esnasında Talbott, Toker ile sohbet etmiş ve hükümetin olası bir darbe karşısındaki tavrını öğrenmeye çalışmıştır. Toker ise darbeye karşılık verileceğini ve darbecilerin asla başarılı olamayacağını ifade etmiştir. Toker'e göre Aydemir'in ABD'den destek istediğini tahmin etmek zor değildir (Toker, 1992, s. 70). Ayrıca Balles'in şoförünün Aydemir'in akrabası olması ve darbe girişiminin iki numaralı isminin 1963'teki girişimden sonra Almanya Büyükelçiliğine sığınması da Aydemir ve ekibinin dış destek aldığı yahut almayı amaçladığının göstergesi olarak okunabilir.

3. Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Kemalizm Doktrini

Yaşanan bu gelişmelerin, Talat Aydemir ve onun gibi düşünen askerleri darbe noktasında motive etmiş olduğu muhtemeldir. 9 Şubat 1962 günü İstanbul'da Vali Korgeneral Refik Tulga başkanlığındaki bir toplantı bunu destekler niteliktedir. Toplantıya katılan 54 yüksek rütbeli subayın önemli bir kısmı 'Kemalizm Doktrininin' uygulanması ve reformlara hızlıca başlanması için yönetime el koyulması gerektiğini savunmaktalardı. Hava kuvvetlerinin böyle bir darbeye taraftar olmadığı bilinmekte olduğu için toplantı sonrasında imzalanan metinde yapılacak darbenin hiyerarşik olması gerektiği ve tüm kuvvet komutanlıklarının oluru ile gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır. Toplantıda 17 albay kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Balmumcu Toplantısı olarak anılan bu görüşme, süratle Ankara'da duyulmuş ve bunun üzerine İnönü, Cevdet Sunay'dan darbe planı yapan subayların cezalandırılmasını istemiştir. Protokolü imzalayan subayların da kendileri hakkında bazı önlemlerin alınacağını öğrenmeleri ise askerler arasında bir panik havasının doğmasına sebep olmuştur. 19 Şubat günü Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan Genelkurmay Başkanlığına çağrılmış ve bizzat Sunay tarafından dinlenmişlerdir. Bu görüşmede Aydemir darbe girişimi planlarını inkâr etmiştir (İsen, 1964, s. 38). 9 Şubat'tan 22 Şubat'a kadar olan sürede bir takım askeri hareketlilikler yaşanmış ve olası bir darbeyi önlemek için Aydemir başta olmak üzere birkaç subayın tayin emirleri yazılmıştır. Darbe hazırlıkları içinde olan subayların genellikle doğu illerine tayin edilerek kilit noktalardan uzaklaştırılmaları, Aydemir'e acele etmekten başka seçenek bırakmamıştır. 22 Şubat gecesi Talat Aydemir, ordunun büyük bir kısmının desteği olmaksızın darbe girişimine start vermiş ancak ciddi bir çatışma olmadan söz konusu girişim bastırılmıştır. Aydemir'i durdurmak amacıyla hükümeti temsilen Ekrem Alican görevlendirilmiş ve yaptıkları görüşmede Aydemir bazı şartlar saymıştır. Buna göre orduda yapılan atamalar derhal durdurulmalı, meclis gece yarısına kadar feshedilmeli, seçim kanununda birtakım değişiklikler yapılarak 250.000 kişiye bir milletvekili düşecek şekilde ayarlama yapılmalı, okuma yazma bilmeyenler oy kullanmaktan menedilmeli, seçimlerde ekseriyet usulüne dönülmeli ve oy pusulaları el yazısıyla doldurulmalıdır. Aydemir'in şartları İnönü tarafından reddedilmiştir. 22 Şubat gecesi İnönü tek bir taviz vermiştir o da darbe girişimini sonlandırmaları durumunda askerlerin cezalandırılmayıp sadece emekli edileceklerini ifade etmesidir (İsen, 1964, s. 57). 22 Şubat gecesi Aydemir'in darbe girişimini sonlandırmak için ileri sürdüğü şartlar ve bu şartların İnönü tarafından reddetmesiyle geçmiştir. İnönü'ye göre bir ihtilalci pazarlık yapmaya başladığı an psikolojik olarak yenilgiyi kabul etmiş ve başarı şansını yitirmiştir. İnönü bu fikrinde haklı çıkmıştır zira Aydemir ceza almayacağına dair verilen taahhüt sonrasında darbe girişimini sonlandırmıştır (Birand ve diğerleri, 1994, s. 68).

Aydemir 1962 yılında emekli edilmiş ve sivil hayatına başlamıştır ancak Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarıyla ve Harbiyelilerle görüşmeye devam etmiştir (Taşkıran, 2009, s. 105). Aydemir için iki darbe girişimi arasındaki zaman zarfında popülerliğinin hızla arttığını söylemek mümkündür. Öyle ki evi sık sık tanınmış kişiler tarafından ziyaret edilmiş, yerli ve yabancı basın mensupları da Aydemir'e yakın bir ilgi göstermişlerdir (Aydemir, 2011, s. 556). Hafta sonu çarşı iznine çıkan askeri öğrenciler Aydemir'in evinin önünden geçerek onu selamlamayı adet haline getirmişler ve Aydemir'e bağlılıklarını bu şekilde göstermişlerdir (Kukul, 2021, s. 113). Aydemir'in çevresindeki bu hareketlilik kuşkusuz İnönü ve devlet aygıtı tarafından da bilinmekteydi.

7 Temmuz 1962'de İnönü'nün ikinci koalisyon hükümeti kurulmuştur. İnönü yaptığı konuşmada 22 Şubat Kalkışmasına değinmiş ve Aydemir'le ekibini demokratik düzen karşıtı olarak nitelemiştir. 27 Mayıs'tan itibaren siyasete mecburen bulaşmış olan ordunun siyasetten uzaklaşmaya çalışması ise İnönü'ye göre tarihte örneği olmayan bir

özelliğidir. İnönü aynı konuşmasında ülkenin huzurunun meclisin saygınlığına ve anayasal sistemin devamına bağlı olduğunu belirtmiştir. Aydemir bu konuşmaya 8 Temmuz 1962'de öfke dolu bir karşılık vermiştir. Verdiği cevapta Aydemir, "İnönü isminin İnönü'nün zekasından büyük olduğunu" söylemiştir. Aydemir'e göre Atatürk'ün davasının stratejik yaratıcılığı İnönü döneminde durağan bir hal almış, hedeflenen reformlar gerçekleşmemesine rağmen İnönü'nün temel politikası statükoyu korumak olmuştur. İnönü'nün 1961 sonrasında iktidara gelişi ise Aydemir'e göre Türk milleti için bir talihsizliktir (Aydemir, 2010, s. 128).

Aydemir, 1962'deki darbe girişiminde neden geri adım attığını kendi hatıratında uzun uzun anlatmaktadır. Ona göre bu geri adımın ilk sebebi Hava Kuvvetleri ve hükümet yanlısı güçlerle girilecek bir çatışma ortamının yanlışlığıdır. İkinci sebep ise ABD'nin füze rampalarını korumak bahanesiyle Samsun ve İskenderun'a asker çıkartmaları, SSCB'nin ise bunun gerçekleşmesi durumunda Boğazları işgal etmek için harekete geçecek olmasıdır. Ayrıca Aydemir'in bu harekate bütünüyle hâkim olma imkânı da bulunmamaktadır ve bu sebeple çok kan dökülmesi muhtemel olacaktır. Bütün bunlara rağmen Aydemir'in Ankara'ya hâkim olacağına dair inancı tamdır. Aydemir iktidarı alabilme gücüne o gün için sahiptir ancak bu durumda dikta rejimine gidip kendisine muhalif olanları öldürmekten başka bir çaresi kalmayacağını düşünmektedir. Aydemir'in iddiası asla bir dikta rejimi hedeflemediğidir. Nihai amaç demokrasidir ancak kurulacak rejim de bir müddet aydınlar kitlesine dayanmak zorundadır. Köklü reformlar yapıldıktan, ekonomik düzen ve sosyal adalet sağlandıktan sonra ise normal seçimlerle demokrasiye geçilmesi hedeflenmiştir. Aydemir'in planı ve gelecek tahayyülü; eğer başarılı olabilseydi kendi iddiasına göre bu şekildedir (Aydemir, 2010, s. 107).

İnönü için Aydemir'in 22 Şubat Darbe Girişimi ile 27 Mayıs Askeri Darbesi konuları itibarıyla birbirinden çok uzak ve farklıdır. İnönü'ye göre Türk milletinin iradesi 27 Mayıs'ta meşruiyetini kaybetmiş bir iradeye karşı çıkmışken 22 Şubat'ta ise aynı milli irade Türk milletinin gayrimeşru bir irade altına girmesine izin vermemiştir. İnönü'ye göre 22 Şubatçılar Harbiyeli öğrencileri ve bazı birlikleri aldatarak harekete geçirmiştir. Darbecilerin temel iddiası ise demokratik rejimin huzur ve güven ortamını sağlama gücünden yoksun olduğudur. İnönü'ye göre 22 Şubatçılar; 27 Mayıs'ın meşruiyetini kaybetmiş bir iradeye karşı yapıldığını kabul etmeyen bazı siyasi grupların varlığının (Adalet Partisi) kendi davranışlarını meşru kıldığını iddia etmektedir.

"27 Mayıs İhtilali bütün milletin vicdanında kemale gelmiş bir kurtuluş arzusunun neticesi olduğu için hemen halk tarafından benimsenmişti. 22 Şubat'ta teşebbüs eden hareket ise, uğradığı tecavüzlere karşı ordudaki infialde ümit besleyen, kumanda ettiği kıtaları aldatan, ordunun başındaki büyük kumandanları kendileri ile beraber göstererek mektep talebelerini kandıran ve bir ihtilal hükümetinin başına geçmek isteyenlerin hareketi olmuştur." (Eryaman, 2020, s. 226).

22 Şubat sonrasında Aydemir emekli edilmiş ve daha önce de belirtildiği gibi tekrar darbe planları yapmaya başlamıştır. Bu dönemde sosyal ve toplumsal birtakım olaylar ise Aydemir lehine bir tablo oluşmasını sağlıyordu. Özellikle CHP-AP ittifakının çökmesi ve bir hükümet buhranının yaşanıyor oluşu, aydın çevrelerde bir karamsarlık duygusuna sebep olmuştur. Toplumdaki bu duygu, Aydemir'i daha büyük bir desteğe ulaşacağı yanılgısına düşürmüştür. MBK içinden uzaklaştırılan 14'ler ile 22 Şubatçılar arasındaki iletişim kanallarının genişlemesi de Aydemir'i cesaretlendiren başka bir etkidir.

27 Mayıs sonrası dönemde Alparslan Türkeş ismi çok sık gündeme gelmiştir. Türkeş 1944 davalarından sonra yargılanmış ve milliyetçi fikirlere sahip askerler arasında popüler bir figür haline gelmiş, kısa süre içerisinde de ciddiye alınması gereken bir güce

dönüşmüştür. 14'lerin tasfiyesi sonrası yurtdışı bir göreve atanan Türkeş, 14'lerin geri kalanıyla birlik olmadığı gibi Türkiye'de Talat Aydemir ile de ortak hareket etmemiştir. Alparslan Türkeş ile Talat Aydemir'in uzun bir geçmişi vardır, 27 Mayıs'ın ilk gizli örgütlenmeleri içerisinde birlikte çalışmışlardır. 27 Mayıs sonrasında Aydemir Kore'den dönünce onun Harp Okulu Kumandanlığına getirilmesinde de Türkeş'in rolü olmuştur (Aydemir, 2010, s. 59). Türkeş ile Aydemir'in arası 14'ler olayından sonra açılmıştır çünkü bu olay öncesinde Türkeş, Aydemir'den yardım istemiştir ancak iddiasına göre Aydemir bu çağrıya kayıtsız kalmıştır. Türkeş'in Türkiye'ye dönüşü sonrası Aydemir'in Türkeş'i otoritesi altına almaya çalışması ise iki albayın yollarının ayrılmasına sebep olmuştur zira Türkeş, Aydemir'den farklı bir rota takip edilmesi gerektiğine inanmaktaydı ve askeri darbeler ile olumlu bir sonuç almanın mümkün olmayacağını düşünmekteydi:

“Planım Aydemir'inkinden çok farklıydı! Onun yürüttüğü Silahlı Kuvvetlerin genç kadrolarıyla başarıya ulaşamayacağını biliyordum. Bu denemeler artık geçerli değildi. Çünkü 27 Mayıs'ın başarısı, ondan sonraki 22 Şubat 1962 denemesi, 21 Ekim 1961 Protokolü ile 9 Şubat 1962 Protokolü gibi başarısız faaliyetler siyasi partilerin yöneticileriyle ordunun üst kademelerindekileri birbirine çok yaklaştırmış ve devamlı uyanık hareket etmeye, karşı tedbirler almaya yöneltmişti. ... (Benim amacım) silahlı bir eylem değildi. Yani 27 Mayıs gibi bir eylem düşünmüyordum. Önce güçlü bir kadro teşkil edip, bu kadroyla siyasi faaliyete girişmeyi hedefliyordum. Türkiye'nin kaderine siyasi kadrolaşma ile yön verilebilir. Tabii bu siyasi kadro güçlü gruplarca da desteklenecekti. Ben Talat Aydemir ile anlaşamayınca bu yönde bazı çalışmalara da başlamıştım.” (Deniz, 2003, s. 260).

Talat Aydemir'in kalkıştığı ilk darbe girişimi doktriner özellikten ve politik duruştan noksan bir karakter taşımaktaydı ve bu durum darbe yanlısı kadrolar tarafından gözden kaçmamıştı. 22 Şubat sonrasındaki yaklaşık bir yıllık dönemde bu eksiklik giderilmeye çalışılmış ve darbeye düşünsel zeminde bir meşruluk kazandırabilmek amacıyla “Kemalizm Doktrini” adı verilen bir düzlem oluşturulmak istenmiştir. Kemalizm Doktrini bir program haline gelememiş (Çakmak, 2008, s. 65) ve daha çok yüzeysel bir fikir kümesi olarak kalmış, ideolojik bakımdan ayakları yere sağlam basan bir yapı olamamıştır. Ne var ki Aydemir ve ekibinin düşünsel dünyasını anlayabilmek adına bu fikirlerin tahlili önemlidir.

Kemalizm Doktrini Aydemir ekibi tarafından, eylemlerine politik bir meşruluk kazandırmak ve toplum tabanında gördüğü desteği arttırmak amacıyla hazırlanmıştır. Fikirlerin basit ama sistematik bir dille yazıya dökülmesi ise daha çok Bahtiyar Yalta ve Emin Arat'ın çabaları doğrultusunda olmuştur (Aydemir, 2010, s. 122). Bu doktrine göre Kemalizm; bireyi ve toplumu demokratik, devrimci ve cumhuriyetçi bir devlet nizamı içerisinde yükseltmek ve korumaktır. Doktrin metninin *Politik Görüş* ve *Sosyal Görüş* başlıkları altında ise Aydemir ekibinin kendilerini hangi ideolojik bağlamda tanımladıkları açıkça gözükmektedir. Doktrinde ilk vurgulanan şeylerden biri laikliktir ve din ile medeni hayatın birbiriyle çatışmayacak şekilde birbirinden ayrı kurumlar olarak teşkilatlandırılacağı söylenmiştir. Doktrinin birkaç maddesinde ise Aydemir ekibinin ekonomik yaklaşımları vurgulanmıştır ve planlı kalkınma ile toprak reformuna dair söylemler göze çarpmaktadır ancak nihai amacın sosyalist bir kamu düzeni olmadığı da özellikle vurgulanmak istemiştir.

“-Kalkınmayı sağlamak için ferdi, toplumun hak etme esasına uygun olarak yukarı seviyeye çıkarmak üzere, varlık ve geçim kaynaklarını devletin gözetimi altında düzenlemek ve milli servet dağılışını adilane bir surette yapmak.

- Serbest teşebbüsü teşvik etmek suretiyle toplum menfaatlerini zedelemeyen insan emeğini, zaman ve para israfını önleyerek milli serveti arttırmak.
- Halkın yapacağını halka, devletin yapacağını devlete yaptırmak.
- Mülk edinme, miras hakları ve veraset müessesesi korunacaktır.”

Doktrinin politik görüş başlığı altında demokrasiye dair fikirlerin yansıtıldığı bir madde bulunmaktadır; “Halkın idareye iştirakini ve alakasını, tabii haklarını eşitlik içinde kullanması, düşünme ve iradesini serbestçe göstermesi, istikrar huzur ve emniyetin sağlanması demokratik bir cumhuriyet nizamı içinde olacaktır.” (Yalta, 2020, s. 496).

Aydemir ekibine göre Kemalizm, kişilerin hakimiyetinden ziyade halkın hakimiyetine dayanmalıydı ancak mevcut koşullarda Türkiye’deki vaziyet kişilerin hakimiyetiydi. Milli irade ise “yutturulan bir afyondan ibaret” idi. Planlan ikinci darbe şayet başarılı olsaydı bir geçici idare öngörülmekteydi. Geçici idare 26 kişilik bir konseyden oluşacaktı ve hızla ihtiyaç duyulan reformları yapacaktı. Planlanan başka bir şey ise “okumuşlar konseyi” adı altında aydınların temsil edileceği bir meclisti (İsen, 1964, s. 77).

Aydemir’e göre İnönü’nün koalisyonlarla devam ettirdiği ılımlı politika iflas etmeye mahkumdu çünkü 27 Mayıs Darbesi bu şekilde devrimci özelliğini yitirerek statükonun korunmasının bir aracı haline gelmekteydi. Toprak reformu gibi önemli konular Adalet Partisinin karşı çıkışları neticesinde rafa kaldırılmıştı ve bu durum hem ordu hem de halk içinde huzursuzlukların çıkmasına sebep olmaktaydı. 20 Mayıs 1963’teki ikinci darbe girişiminin önde gelen isimlerinden olan Osman Deniz’e göre iktidarın ekonomi politikası darbe girişimi noktasında önemli bir etkendi. Deniz’e göre Devlet Planlama Teşkilatı bağımsızlığını yitirmiş ve devletçi kalkınmadan vazgeçilmişti. Bu yüzden acilen karma ekonomi modeli benimsenmeli ve kalkınmada iki başlı bir dengenin kurulması gerekmektedir. Deniz’e göre buna “dur” denilmediği takdirde gelir dağılımındaki uçurumun daha da derinleşmesi ve gelecekte sosyo-ekonomik bir felaketin yaşanması kaçınılmazdı. Kast edilen sosyo-ekonomik felaket ise sermaye sahiplerinin güçlü bir azınlık haline gelmesi ve neticesinde toplumun sınıflaşması ile sosyal bir kaosun yaşanmasıydı. Aydemir ekibine göre bir düzen değişikliğine gitmek şarttı ancak “şekli demokrasilerde düzen değişikliğine seçim sandıklarından geçilerek varılamazdı” (Deniz, 2003, s. 173). Şekli olmayan gerçek bir demokrasi içinse ihtilalin şart olduğuna inanmaktalardı.

Kemalizm Doktrininin hazırlanmasından sonra Aydemir ekibinin ordu içerisinde popülerliğinin artması hızlanmıştır çünkü bu doktrin orduda gittikçe yayılan sosyalist ve milliyetçi fikirlere nazaran askerlerin anlayabileceği dilde ve eğitim hayatları boyunca öğrendikleri şeylere paralel, aynı zamanda da daha basit bir nitelik taşımaktaydı. Aydemir ekibinin önemli isimlerinden Fethi Gürcan’a göre de bu doktrin; bilimsel yönden zayıftı ancak yoksul halka ışık tutmak bakımından işlevsel, basit ve temizdi (Gürcan, 2005, s. 198). Kemalizm Doktrini ordu içerisinde bir etki gücüne erişmişse de son kertede Aydemir’in istediği toplumsal etkiyi yaratamamıştır. Akyaz’a göre bu noktada asıl üzerinde durulması gereken şey; darbe planları yapmakta olan bir subayın Atatürk’ün adını ve Atatürkçülüğü bir *maske* olarak kullanmış olmasıdır (Akyaz, 2015, s. 181).

Mart 1963’te Bayar’ın tahliyesi sonrası yaşanan kargaşa ortamı Aydemir’e harekete geçmek için uygun anın geldiğini zannettirmiştir. İnönü ise Aydemir’in planlarından haberdar olmuştur. 20 Mayıs gecesi Aydemir’in ikinci darbe girişimi başlamıştır. İnönü, Alparslan Türkeş’in dolaylı desteği sayesinde hareketin saatini tam olarak öğrenmiştir ve kendisi de teyakkuza geçmiştir (Birand ve diğerleri, 1994, s. 91). Ancak o an için darbe

girişiminin gidişatı darbecilerden yana gözükmekteydi çünkü Aydemir'e bağlı kuvvetler Ankara sokaklarında bir hakimiyet sağlamışlardı. Hükümet tarafına gelen bilgilere göre Aydemir başarılı olacak gibi durmaktaydı ne var ki Aydemir'in gücü görünenden pek azdı. Darbe girişimi gecesini radyo binası birkaç kez el değiştirmiş ve dinleyiciler darbecilerin mi hükümetin mi başarılı olduğunu anlayamamıştır. Bu durum da bir kargaşa ortamına sebebiyet vermiştir. Herkes tarafından anlaşılır olan şey ise bu darbe girişiminde ordunun yönetime bir bütün olarak el koymamış olduğudur. Bu durumun anlaşılması sokaklardaki bazı askeri birliklerin eylemsiz kalmasına sebep olmuştur. Harbiyeli öğrenciler pek çok komutan ve generali tutuklayıp Harp Okulu'na getirmiş olsalar da hepsi Aydemir tarafından serbest bırakılmıştır. Serbest kalan askerler ise sabah olduğunda hükümetin yanında yer almışlardır. Darbe girişiminin karşısındaki birlikler Harbiye'yi kuşattıklarında ise Aydemir karargahını terk etmiş, evine gidip uyumuş ve sonrasında da sıradan bir polis memuru tarafından tutuklanmıştır. Aynı gün İnönü radyodan halka seslenmiş ve konuşmasında demokratik rejimin Türkiye'de ebedi olarak şerefle yaşayacağını söylemiştir (Eryaman, 2020, s. 235).

Türkiye'de 1960 ve sonrasında olayların genel bir incelemesi yapıldığında eyleme geçenlerin genelde genç subaylar olduğu dikkat çekmektedir. Bazı generaller ise askeri darbenin başarılı olacağını anlaşılmadan sonra hareketlere dahil olmuşlardır. Gerçekten de gerek 21 Ekim 1961 gerekse 9 Şubat 1962 protokollerine bakıldığında, üst komuta kademesinin darbe yapılmasından yana gözüktüğü ve daha sonrasında İnönü faktörünün etkisiyle eyleme geçmekten vazgeçtikleri aşikardır. Osman Deniz'e göre generallerin bu dönüşü gelecekte ulaşacakları makamları garantiye almış olmalarından dolayıdır. Gelecek dönemde Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı, Faruk Gürler'in de genelkurmay başkanı olmaları Deniz'e göre bu durumun kanıtı durumundadır (Deniz, 2003, s. 95).

Talat Aydemir'in iki darbe girişiminin de başarısız olmasının ardında orduda silahlı güç yöneten komutanların çoğunun desteğini alamaması vardır. Buna ilaveten komutanların genelinin 27 Mayıs sonrasında darbe karşıtı bir tutum takınmasının en önemli sebebi de İnönü'dür. Bu noktada Mehmet Ali Aybar'ın yaptığı bir tespit anılmaya değerdir;

“Albay Talat Aydemir'in başını çektiği darbe girişiminin başarısız kalmasını Paşa'ya borçlu olduğumuz kuşkusuzdur. Onun tarihsel kişiliği silahlı kuvvetlerin hükümet yanında yer almasını sağlamıştır” (Aybar, 2021, s. 83).

Kurtuluş Savaşı kahramanı ve devletin iki kurucusundan biri olarak kabul edilen İnönü; ordudaki hareketleri doğru algılamayı ve kritik konumlardaki askerleri kendisine bağlı kılmayı başarmıştır. Gerek devlet yönetimindeki gerekse de askerlikteki tecrübesi, İnönü'nün nispeten genç yaşlardaki subayları alt etmesinde önemli bir faktördür.

Sonuç

1961 Anayasası sosyalist fikirlerin gelişmesi bakımından Türkiye'de bir özgürlük ortamı doğurmuştur. Kısa bir süre içerisinde hem siyasi bir parti olarak TİP hem de daha çok bir fikir akımının sözcüsü konumunda olan Yön dergisi, etkin bir toplumsal desteğe ulaşmışlardır. Bu dönemlerde Yön'ün Kemalizm vurgusu ve işçi sınıfındansa aydınları bir dayanak noktası olarak ele alması, Yön'ün fikirlerinin daha geniş kitlelere nüfuz etmesine sebep olmuştur. Ordunun genç kesimleri ve orta rütbeli subayları tarafından Yön'ün değindiği pek çok konu makul bulunmaktaydı ancak İnönü ve Sunay'ın temsil ettiği devlet iktidarı bakımından durum farklıydı. İnönü devletin iki numaralı kurucusu ve çok partili hayata geçişin mimarıydı. İktidarı kaybettiği 1950 yılında da ciddi sıkıntılar yaşadığı 1957 yılında da ordunun askeri darbe yapmasına karşı çıkmıştı (Hale, 1994, s.

96). 1960 Darbesi sonrasında ise siyasi ağırlığını iktidarın bir an evvel sivil yönetime bırakılması için kullanmış, Sunay'ın cumhurbaşkanı olması gibi konularda orduya birtakım tavizler vermekle birlikte demokrasinin esaslarına göre hareket etmiştir.

Çok partili siyasal hayata geçişten sonra Atatürk devrimleri, CHP içerisinde sürekli güncelliğini koruyan bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Erdem'in de ustalıkla tespit ettiği gibi; 27 Mayıs'ı izleyen dönemlerde askeri yönetim sonrasında ülkeyi rahatça yönetebileceğini düşünenlerin en büyük engeli İnönü'dür çünkü İnönü, demokrasi dışı ve halka dayanmayan hareketlere karşı çıkan bir tutuma sahiptir. Bu dönemde yeni bir askeri darbeden şahsi fayda umanların da yenmesi gereken kişi İnönü'dür ve bunun için güttükleri temel politika CHP içerisindeki muhaliflerle ittifak yapmak olmuştur. Dolayısıyla CHP'nin Atatürk devrimlerine sırt çevirdiği yahut durağanlaştırdığı iddiası hem parti içi mücadelede kullanılmış hem de Aydemir'in darbe girişimlerinin ideolojik dayanaklarından birini oluşturmuştur. İnönü'nün yorumuna göre Atatürk, devrim sürecinde hemen yapılması gerekenle zamana yayılarak yapılması gerekenleri birbirinden ayırmıştır ve Atatürk sonrası dönemde de zamana yayılarak devam ettirilen bir devrim süreci işletilmiştir. Demokratik sistem ise Atatürk devrimlerinin en doğal sonucudur ve bu sistem içerisinde keskin devrimler yapmak da olanaksızdır (Erdem, 2015, s. 450-451). İnönü, devrimcilikten uzak ve statükocu bir lider olmadığını savunmaktaysa da İnönü'nün resmî ideolojiye muhalefet eden fikirlere karşı yaklaşımı net olmuştur. 1944 Irkçılık-Turancılık Davasından sonra nasıl ki Türkçü-Turancı ideoloji mahkûm edildiyse (Fındık, 2021), Aydemir'in idamı ve Yön'ün kapatılması da İnönü'nün alışlagelmiş korumacı refleksinin sonucu olarak yorumlanabilir.

Talat Aydemir açık şekilde Yön'ün bir temsilcisi yahut sözcüsü olmamıştır. Gelgelelim "gerçek demokrasi" denilen şeyden anladıkları aynıydı. Her ikisine göre de Türkiye'de demokrasi sözde bir demokrasiydi. Millet aslında kendisini temsil edemiyor, toplumdaki güç sahibi ağa, patron yahut bürokrasiden gelen, aslında halkın içinden olmayan kişileri milletvekili seçmek zorunda kalıyordu. Bu da esas olarak milletin egemenliği anlamına gelmemekteydi. Gerçek demokrasi, kalkınmanın da temel aracı konumundaydı ve buna ulaşmak içinse aydınlara dayanan geçici bir yönetimden başka çıkar yol görünmemekteydi. Bu durum aslında bir nevi aydın despotizmine işaret etmekteydi ve geniş çaplı toplumsal reformların yapılması Türkiye'nin o günkü demokratik sistemi içinde gerçekleştiremeyeceğinden, bu despotizm hem Aydemir hem de Yön ekibi için zorunlu bir despotizm olarak görülmekteydi.

Aydemir'in ustalıkla fark ettiği şeylerden biri, 27 Mayıs'ın bir doktrinden yoksun oluşuydu. Aydemir'e göre bu durum, 27 Mayıs'ın başarısızlığının da sebebiydi. İşte bu yüzden önderi olacağı harekete doktriner bir özellik kazandırmalıydı. Aydemir'in "Kemalizm Doktrini" ona göre hem başarılı olmanın anahtarı hem de toplumun önemli bir bölümünden destek almanın yoluydu. Hem Yön hem de Aydemir Kemalizm'e atf yapıyordu çünkü günün koşullarında Türkiye'de bir düşünceyi meşrulaştırmanın en kolay yolu da Atatürk'ten ve onun ilkelerinden geçmekteydi. Yön ile Aydemir'i ortak bir düşünsel temelde buluşturan da buydu: Kemalizm'e dayanan büyük çaplı toplumsal reformlar.

Aydemir'in 1962 ve 1963'te gerçekleştirdiği iki darbe girişiminden sonra yapılan yargılamalarda 7 idam ve 29 müebbet hapis cezası çıkmıştır (Yalta, 2020, s. 595). Sonradan bu idam cezaları ikiye indirilmiştir ve Talat Aydemir'in hikayesi 5 Temmuz 1964'te Ulucanlar Cezaevi avlusunda sona ermiştir. Albay Talat Aydemir son günlerini yaşarken içindeki affedilme umudunu kaybetmemiştir ancak olur da idam edilirse diye iki şeyi vasiyet etmiştir. Bunlardan birincisi Harbiye bahçesine defnedilmesi, diğeri ise mezar

taşına "Harbiyeli Aldanmaz" yazılmasıydı (Birand ve diğerleri, 1994, s. 95). Ne var ki Aydemir, idamından sonra Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir ve mezar taşında da sadece şunlar yazmaktadır; "Talat Aydemir 1917-1964 Ruhuna Fatih".

Kaynakça

- Açıkkaya, S. (2011). *Solun Türk Devrimiyle İmtihanı*. İstanbul: Paraf Yayınları.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Akyaz, D. (2015). Ordu ve Resmi Atatürkçülük. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt Kemalizm). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atılğan, G. (2008). *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Atılğan, G. (2009). Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 1-25.
- Avcıoğlu, D. (1962). Rejim Buhranı. *Yön*(10), 3.
- Aybar, M. A. (2021). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam* (Cilt 1950-1964). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, T. (2010). *Hatıratım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birand, M. A., DüNDAR, C., & ÇAPLI, B. (1994). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çakmak, D. (2008). Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği. *Akademik Bakış*, 1(2), 35-68.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Demir, Y. (2006). Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 155-171.
- Deniz, O. (2003). *Harbiyeli Aldanmaz*. (Y. Bradley, Dü.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erdem, T. (2015). CHP'de Parti İçi Mücadelede "Kemalizm" ve "Devrimler" Tartışmaları Üzerine. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt Kemalizm). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eryaman, A. (2020). Darbe Girişimleri Esnasında Kitle İletişim Araçlarının Rolüne Bir Örnek: Talat Aydemir Olayı ve Radyo. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (67), 215-239.
- Fındık, B. (2022). *Tek Parti Döneminde Kemalist Milliyetçiliğin Karşısında Türkçü- Turancı Milliyetçilik*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Gürcan, F. (2005). *Ben İhtilalcim*. (Ö. Gürcan, Dü.) Ankara: Süvari Yayıncılık.
- Hale, W. (1994). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset- 1789'dan Günümüze*. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Hughes, P. (2009). *Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Atatürkçülük*. (N. Özlem, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.

- İsen, C. K. (1964). *Geliyorum Diyen İhtilal*. İstanbul: Tan Gazetesi Matbaası.
- Karpat, K. (2013). *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*. (C. Elitez, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaynar, M. K. (2017). Türkiye'nin Altmışlı Yılları Üzerine Bazı Notlar. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kukul, M. H. (2021). *Darbelerde Harbiyeli Olmak*. Ankara: Pankuş Yayınları.
- Mazıcı, N. (2015). 27 Mayıs, Kemalizm'in Restorasyonu mu? *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt Kemalizm). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. (1989). Siyasal Tarih (1960-1980). S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi* (Cilt 4). Ankara: Cem Yayınevi.
- Öztan, B., & Çelik, Z. (2017). 27 Mayıs'ın Gölgesinde Bir Albay: Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şener, M. (2017). Yön ve Milli Demokratik Devrim Hareketleri. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'de 1960'lı Yıllar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkıran, C. (2009). *Yüzyıllardır Harbiye*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tanör, B. (2009). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toker, M. (1992). *İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turgut, H. (1995). *Şahinlerin Dansı Alparslan Türkeş'in Anıları*. İstanbul: ABC Basın Ajans Yayınları.
- Yalta, B. (2020). *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*. (E. Çiftçi, Dü.) İstanbul: Kronik Kitap.